

УДК 330.565.012.23

Чубучна О. В.,

к.е.н., доцент, зав. кафедри «Суспільні науки»,

Автомобільно-дорожній інститут

ДВНЗ «Донецький національний технічний університет», м. Горлівка

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ ЗА УМОВ ЗМІШАНОЇ ЕКОНОМІКИ

В статті проаналізована соціально-економічна політика держави за умов сучасної змішаної економіки. Розглянуто необхідність створення сталого і реального (а не компенсаційного) економічного зростання як економічної основи встановлення соціальної справедливості. Доведено необхідність дотримання принципу розподілу доходів за працею, з одного боку, та подолання різкої диференціації доходів в суспільстві, з іншого. Обґрунтовано необхідність створення сталої соціальної сфери, яка б задовольняла соціальні потреби населення на основі поєднання безоплатних і платних принципів її функціонування. Розглянута необхідність створення загальнонаціонального соціального фонду, як за рахунок бюджетних коштів, так і за рахунок відрахувань від надприбутків великого бізнесу та благодійності, що має стати підґрунтям у побудові соціально справедливої суспільства. Показано, що подолання політичної нестабільності в країні створює більш сприятливі умови для встановлення соціальної справедливості.

Ключові слова: соціально-економічна політика, соціальна справедливість, соціальний фонд, економічне зростання, соціальна сфера, соціальні потреби.

СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ПОЛИТИКА ГОСУДАРСТВА В УСЛОВИЯХ СМЕШАННОЙ ЭКОНОМИКИ

Чубучная Е. В.

В статье проанализирована социально - экономическая политика государства в условиях современной смешанной экономики. Рассмотрена необходимость создания устойчивого и реального (а не компенсационного) экономического роста как экономической основы установления социальной справедливости. Доказана необходимость соблюдения принципа распределения доходов по труду, с одной стороны, и преодоления резкой дифференциации доходов в обществе, с другой. Обоснована необходимость создания устойчивой социальной сферы, которая бы удовлетворяла социальные потребности населения на основе сочетания бесплатных и платных принципов ее функционирования. Рассмотрена необходимость создания общенационального социального фонда, как за счет бюджетных средств, так и за счет отчислений от сверхприбылей крупного бизнеса и благотворительности, который должен стать основой в построении социально справедливого общества. Показано, что преодоление политической нестабильности в стране создает более благоприятные условия для установления социальной справедливости.

Ключевые слова: социально-экономическая политика, социальная справедливость, социальный фонд, экономический рост, социальная сфера, социальные нужды.

SOCIO-STATE ECONOMIC POLICY IN A MIXED ECONOMY

Chubuchnaya E.

The article analyzes the socio - economic policy of the state in a modern mixed economy. The necessity of creating a sustainable and real (not compensatory) growth as the economic basis of social justice. The necessity of the principle of distribution according to labor income, on the one hand, and to overcome the sharp income differentiation in society, on the other. The necessity of establishing a sustainable social, that would satisfy the social needs of the population based on a combination of free and paid principles of its functioning. The necessity of setting up a national social fund as budgetary funds, and by contributions from the super-profits of big business and charity, which should be the basis in building a socially just society. It is shown that the overcoming of political instability in the country creates more favorable conditions for the establishment of social justice.

Keywords: socio-economic policy, social justice, social fund, economic growth, social services, social needs.

Постановка проблеми. Становлення в Україні економіки ринкового типу потребує визначення власного шляху розвитку в світовій цивілізації. Для цього потрібна наукова концепція ефективної економіки, що визначала б спрямованість інтересів всіх суб'єктів господарювання на досягнення кінцевої мети їх діяльності – забезпечення добробуту всього населення.

Спочатку треба визначити, про яке економічне середовище йдеться в цьому аналізі соціально-економічної політики держави. В українській літературі вже існує позиція, за якою не тільки сучасна економіка розвинутих країн світу є за суттю змішаною, а й будь-яка економіка, в якій функціонують різні форми власності, різні економічні відносини та зв'язки, є змішаною [7, с.117-121]. За логікою цієї позиції, з якою погоджуюся, не тільки економіка сучасних розвинутих країн, а й перехідна економіка є змішаною. Українська економіка теж є економікою змішаного типу. Тому й політика держави повинна виходити саме з цього, оскільки на ділі державі прийшлося переорієнтуватися з минулої соціально-економічної системи (соціалістичної) на іншу, засновану на ринкових принципах господарювання.

Отже, сьогодні змішаною слід вважати економіку України ще й тому, що в ній функціонують як так звані нові, так і старі відносини, країна просувається із всім світом до постіндустріальної економіки та створює інституційне середовище.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Кожна держава має власну програму соціально-економічної політики, для реалізації якої виконує низку функцій. Тим більше це стосується держав з неоднаковим суспільним устроєм та системою організації господарського життя. Відомо, що соціальна політика держави за планово-командної системи радянського типу була спрямована на підтримку добре структурованої і реально працюючої соціальної сфери. Такої думки дотримуються чимало українських і російських вчених і навіть Дж. Гелбрейт. М.Хохлов зазначає: «Движение вспять от марксизма в бывших социалистических странах имеет своим последствием не только глубокий подрыв экономики

во всех ее отраслях, но и негативные изменения в социальной инфраструктуре (образовании, здравоохранении, бытовом обслуживании населения, прочем) и, как сейчас модно выражаться, институциональной сфере: культуре, морали, нравственности» [9,с.88]. Є.Осичнюк йде далі: «Если бы Украина пошла путем разгосударствления собственности, передав ее в распоряжение трудовых коллективов, групп лиц, сохранив интеграционные связи между союзными республиками, она смогла бы продолжить свое движение по пути утверждения социалистических основ общества, осуществила бы переход от государственного капитализма к действительному социализму»[6,с.43]. Ця думка, висловлена у 2010 році, співпадає і розвиває позицію С.Мочерного, який ще на початку переходу до ринку у своїх творах науково доводив ідею народних підприємств і народного соціалізму [5]. На жаль, так не сталося, що означає натепер довгий шлях до соціалізованого суспільства, наукові розробки якого сьогодні стають актуальними і поширеними.

Разом з тим, планово-командна система мала низку соціально-економічних вад, які суттєво обмежували її ефективність і які можна звести до наступних суперечностей:

по-перше, між загальнонародною (державною) формою власності і реально існуючими відносинами власності, включаючи колективну;

по-друге, між необхідністю задоволення платоспроможних потреб виробників і споживачів та централізованим розподілом (виділенням фондів) ресурсів і благ;

по-третє, між необхідністю господарювання на підставі зворотного зв'язку (від споживача) та нерідко волонтаристським розв'язанням економічних проблем;

по-четверте, між потребою стимулювання високоякісної праці та відносно зрівняльним розподілом у межах принципу розподілу за працею.

Розв'язання цих суперечностей потребувало переходу до іншого типу господарювання. Визначення мети економічних перетворень мало базуватися на узагальненні як досвіту розвинених країн, так і на критичній оцінці власних успіхів і невдач.

Ураховуючи перше й друге, деякі вчені (В. Геєць, Б.Кваснюк, М.Зверяков та інші) дотримуються тієї думки, що Україна, як і решта постсоціалістичних країн Східної Європи, має прямувати до побудови соціально орієнтованої ринкової економіки. В Конституції України (ст.1) так і записано. Попри вказаних вад соціалістичний устрій спромігся розв'язати головне протиріччя капіталізму, в тому числі сучасного: між суспільною формою виробництва і приватномонополістичним привласненням його результатів. Кореспондує з такою думкою і те твердження, що ринкова економіка будь-якої моделі не спромоглася створити прийнятний рівень задоволення соціальних потреб, а повсюдно демонструє «...соціальну нерівність: в одержанні належної освіти (розподіл доходів та усіляка дискримінація), в забезпеченні умов найму та праці (дискримінація іноземних працівників), в мотиваційному механізмі (невиправданий розрив в рівні оплати праці та інших форм її стимулювання), в забезпеченні житловими умовами (за їх кількісними і якісними показниками), в споживанні товарів та послуг (поляризація за кількістю і якістю), в проведенні вільного часу і т.п. Результатом є об'єктивно невиправдана соціальна несправедливість, яка тим чи іншим чином негативно відбивається на економіці» [8,с.18].

Мета статті. Проаналізувати соціально-економічну політику держави за умов сучасної змішаної економіки та можливі шляхи створення суспільства соціальної справедливості

Основні результати дослідження. Зміни перехідної економіки виявилися на ділі лише в усуненні тотального централізму і всеохоплюючої державної власності через процеси роздержавлення і приватизації, що привело до трансформаційного спаду, який визначив скорочення виробництва та негативні зміни соціально-економічних відносин. Аналіз динаміки реального ВВП в країнах з перехідною економікою показує, що з початку 90-х років відбулося значне зменшення ВВП і тільки з 1999-2000 рр. виникає тенденція до економічного зростання компенсаційного типу, що зберігається й досі. В Україні, за даними О.Гоша, ВВП у 2004р. становив 60,9% до рівня 1990р., виробництво промислової продукції – 92,1%, в тому числі предмети народного споживання – 78,9%, виробництво сільськогосподарської продукції – 61,2%, інвестиції в основні фонди – лише 51,4%, реальні грошові доходи населення – всього 32,7% [2,с.72]. Цеозначає, що реального економічного зростання країна досягне лише тоді, коли зазначені показники досягнуть і перевищать рівень 1990 року, а отже те зростання, яке маємо (з певними коливаннями по роках з початку XXI ст.), є саме компенсаційними, а не реальними.

Одночасно значного розвитку набули спотворені, деформовані явища, такі, як зростання масштабів тіньової економіки, корупція органів влади, безконтрольна приватизація, силові методи забезпечення економічного успіху. На жаль, слід констатувати, що й сьогодні відбувається за суттю руйнівний процес перерозподілу об'єктів колишньої державної власності силовими методами (рейдерство) на тлі гострої політичної боротьби за владу.

Перехід до ринкової системи господарювання в Україні мав таким чином декілька характерних особливостей: перехід від планових до ринкових відносин відбувся суперечливо, оскільки вже зараз маємо не чисто ринкову, а змішану економіку, яка регулюється механізмом, що поєднує і план, і ринок; адміністративна система значно глибше вкоренилась в нашій країні, ніж у багатьох інших країнах (Угорщині, Чехії, Польщі і ін.), що і приводить до загроз унітарного устрою; перехідні процеси в Україні здійснювалися під час переходу розвинених країн до постіндустріального суспільства, що не може не впливати і на українську національну економіку, в якій вже з'явилася і така тенденція.

Отже, форми і методи господарювання попереднього суспільного устрою продовжують працювати ще досить тривалий час і те, що в Україні дещо збереглися планові методи регулювання, є скоріше позитивом, ніж негативом.

Очевидно, що протягом перехідного періоду створилися певні умови, за яких відбулися: втрата державою функцій одноособового розпорядження економічними ресурсами; бюджетна криза; трансформаційний спад. Ці закономірності мають негативний характер і виявилися в кризових явищах. Така закономірність перехідного періоду як втрата державою функцій одноособового розпорядження ресурсами виявилася в тому, що значна частка майна перейшла у приватну власність і держава втратила монопольну владу на прийняття економічних рішень.

Слід зазначити, що у контексті теми дослідження, зокрема соціально-економічної політики держави, потребують аналізу принаймні дві проблеми: перша стосується ролі влади у вирішенні проблеми соціальної нерівності, друга міститься в статусі соціальної сфери як такої. Звернемося коротко до їх суті.

В.Дементьев зазначає: «Реальный экономический мир – это мир неравных (асимметричных) отношений... В экономической системе доминируют отношения, включающие в себя власть и принуждение одного (субъекта) другим. В этом смысле не отсутствие власти, а именно ее наличие можно рассматривать как «реальное состояние» экономической организации общества». [3,с.122]. Цілком погоджуючись з цією думкою, підкреслю, що за умов змішаної економіки, якою вже є українська економіка, роль держави, як інституту влади, має тенденцію до посилення. Цього об'єктивно потребує досить складний механізм регулювання цієї економіки як механізм, що поєднує ринкові і державні (планові) важелі впливу. Українські вчені по-різному підходять до проблеми соціальних функцій держави, але майже всі сходяться на позиції їх необхідності.

Найбільш вдалим тлумаченням соціально-економічних функцій держави в сучасній економіці є блок-схема та її опис в монографії О.Головінова [1, с. 246]. Функції угруповано у 5 блоків, що органічно пов'язані між собою: регулююча адміністративна, регулююча економічна, регулююча фінансова, регулююча інноваційна, регулююча соціальна. Поділяючи таке бачення проблеми та шляхів її вирішення, зауважу, що натепер такої схеми в реальному житті країни ще не склалося, але підстави для цього існують. І саме вони повинні привести до принципів змін ролі держави в економіці за трьохголовних умов.

Перша умова полягає в тому, що трансформація привела державу, як джерело економічного законодавства, до того, щоб вона діяла за законами, які встановлює парламент як гілка влади. Включення держави разом із громадянами та організаціями в правову систему, що регулює життя всього суспільства, є досягненням перехідного періоду, що забезпечило незалежність суб'єктів ринку функціонування ринкового механізму поряд із плановим. І ці перетворення слід вважати суттєвим кроком до справедливого суспільства.

Друга умова зміни стану держави є формування нових інструментів її впливу на економіку. Мова йде про те, щоб впливати на поведінку всієї маси суб'єктів ринку за допомогою грошових, податкових, валютних та інших фінансових важелів регулювання. Сила такого впливу в тому, що в ньому є менше пільг і винятків, ніж в плановому типі господарювання.

Третьою умовою є необхідність компенсації так званих та відомих провалів ринку, що змушує державу займатися деякими виробничими функціями, а також фінансуванням соціальної сфери, фундаментальної науки, охорони навколишнього середовища і т.п.

Вплив держави на економіку, особливо через систему фінансових важелів, потребує створення нових для постсоціалістичних країн економічних механізмів і реформування діючих механізмів. В протилежному разі постсоціалістична країна втрачає здатність виконувати ті функції, що притаманні державі в ринковій економіці.

За роки панування планово-адміністративної системи в нашій країні створена потужна промисловість, воєнно-промисловий комплекс (ВПК), та стала соціальна сфера, що фінансувалися повністю із державного бюджету. Після початку реформ, потреба в фінансуванні їх з боку держави збереглася на досить високому рівні. Соціальна сфера здебільшого існує тільки за рахунок бюджету, а промисловість опинилася в такому глибокому кризовому становищі, що також не може обійтися без державної підтримки. Інакше кажучи, збереглася високі зобов'язання держави як наслідок попередньої системи.

Проте, доходна частина бюджету різко скоротилася через спад виробництва більш як удвічі у порівнянні з початком 90 –х років. Це сталося через невдалу систему оподаткування, розвиток тіньового сектору та відтоку капіталу за кордон.

Дефіцит держбюджету під час реформ становив у 1991 році 12% внутрішнього валового продукту; у 1996 р. близько 6% ВВП, а з урахуванням невиключеної заробітної плати та інших статей – майже 20% ВВП у 2010 році державний борг України виріс на 27%, й сягнув 404,3 млрд. грн. на кінець року.

За нових умов господарювання держава виявилася неспроможною надавати дійову підтримку промисловості, фінансувати наукомісткі та інші перспективні напрямки виробництва. Значна частина коштів держави спрямована на погашення заборгованості перед робітниками бюджетної сфери, утримання армії, охорони здоров'я, освіти та соціального забезпечення. Цих коштів не вистачає, завдяки чому виникає хронічний бюджетний дефіцит. Бюджетна криза, могла бути значно пом'якшеною, якби своєчасно було проведено реформи охорони здоров'я, армії, житлово-комунального господарства та інших сфер, що фінансуються в основному за рахунок бюджету щойно розпочалися, а повинні були відбуватися у першу чергу.

Економічна криза 90-х років ХХ ст. спричинила відсутність координації між економічними агентами, оскільки попередні, планові, механізми координації господарської діяльності вже майже зруйновано, а ринкові, ще не розвинуті, вже знаходяться під тиском тенденції нового механізму регулювання економіки. Такий стан ще погіршився через кризу 2008-2009 рр.

Одночасно збільшується частка приватних і змішаних підприємств, (особливо корпоративної форми власності), посилюється дія закону попиту і пропозиції, збільшується кількість горизонтальних зв'язків між економічними суб'єктами тощо.

Висновки. В Україні поки що не створено сталої соціально-економічної політики держави, причиною чого слід вважати не тільки труднощі перехідного періоду та складності змішаної економіки, а політичну нестабільність (часта зміна урядів та чвари всередині влади) [10].

Перспективи подальших досліджень. Поєднання окремих фрагментів теорій з цього приводу можуть використовуватися для формування механізмів соціально-економічної політики держави. Одним із можливих варіантів може бути метод соціального стимулювання (socialpromotion) економічних реформ. Автори колективної монографії пропонують навіть соціально справедливу модель забезпечення соціально-економічної інфраструктури для України, де окремо показано, що «...соціальна справедливість зміщується на економічну ефективність в залежності від фінансування» [4,с.161]. Слід створити такі умови, які б прискорили соціальну стратифікацію суспільства на базі формування значного прошарку великих і середніх підприємств. Для підтримки подальших реформ з боку малозабезпечених верств населення слід посилити проведення цілеспрямованої соціальної політики, спрямованої на значне поліпшення життя більшості населення та досягнення хоча б відносної соціальної справедливості.

Таким чином, соціально-економічна політика держави за реальних умов української економіки повинна бути спрямованою на економічне зростання країни, створення механізму регулювання економіки за суттю змішаного типу (план і ринок), формування соціальної

сфери на підвалинах поєднання державної системи науки і освіти, охорони здоров'я, соціального захисту всіх прошарків населення від законів ринку, культури і т.п. із тими, що ефективно працюють на ринкових засадах. Тільки за таких умов можна наблизитися до суспільства соціальної справедливості.

1. Головінов О.М. Державний сектор сучасної економіки: теоретико-методологічний аспект: Монографія / О.М. Головінов. – Донецьк, 2010. - 396 с.
2. Гош О. Ринок як засіб відродження перехідної економіки України / О. Гош // Економіка України. - 2005. - №9. - С. 75-83.
3. Дементьев В.В. Институты, поведение, власть / В.В. Дементьев // Постсоветский институционализм. - Донецк: Капитан, 2005. - С. 102 - 125
4. Дорофієнко В.В. Фінансовий та організаційно-інституційний механізм державного управління розвитком соціально-економічної інфраструктури: Монографія / В.В. Дорофієнко, В.М. Гончаров, В.М. Лобас, І.Є. Алфьорова, В.Є. Гончаров. – Донецьк, 2010. - 212 с.)
5. Мочерний С. Національний і економічний суверенітет країни / С. Мочерний // Економіка України. - 2005. - №10. - С.4-13.
6. Осичнюк Е.В. Собственность: прошлое, настоящее, будущее / Е.В. Осичнюк // Актуальні проблеми економіки. - 2010. - №1. - С.27-46.
7. Тарасенко Г. Д. Змішана економіка: децю новий підхід до визначення поняття / Г.Д. Тарасенко, О. М. Головінов // Научные труды ДонНТУ. – Серия экономическая. – Вып. 97. –Донецк, 2005. - С. 115-123.
8. Тарасенко Г. Д. До питання про соціальне спрямування сучасних моделей економічних систем / Г. Д. Тарасенко, О. С. Тарасенко // Наукові праці ДонНТУ. - 2009. - Серія економічна. - Вип.36-1. – С. 17-22.
9. Хохлов Н. П. Реминисценции антимарксизма в идеологии постсоветского экономического сознания / Н. П. Хохлов // Социальная экономика. - Харьков: ХНУ им. В.Н.Каразина. - 2010. - №1. - С.78-92.
10. Чухно А. Актуальні проблеми стратегії економічного і соціального розвитку на сучасному етапі / А. Чухно // Економіка України. - 2004. - №4. - С.4-14.